

TAR IBOLYA

HORATIUS ÉS VERGILIUS „PÁRBESZÉDE”

Vergilius Kr. e. 38-ban mutatta be Horatiust Maecenasnak, de irodalmi „párbeszédük” már két évvel korábban elkezdődött Vergilius 4. eclogájával és Horatius 16. epodosával. Bizton feltételezhetjük, hogy egyik költemény a másikra való reflexió, keletkezéstörténetüket természetesen alapvetően nem ez határozza meg, hanem a korra való reagálás, ez viszont gyökeresen eltér egymástól; így egyúttal az egymás nézeteire adott válaszként is értelmezhetjük a két verset: Vergilius a brundisiumi békekötés nyomán egy új aranykor eljövetelét hirdeti, Horatius viszont a polgárháború által lezüllesztett Itáliából csak utópisztikus menekülési utat lát, csupán a derekak számára, a boldogok szigetére való távozást, azaz Horatius szerint a való világban elképzelhetetlen egy újabb aranykor akár képletes eljövetele is.¹

Ha végigtekintünk a horatiusi életművön, valamennyi műfajban találunk burkolt vagy kevésbé burkolt Vergiliusra való utalást, vergiliusi allúziót. Az ódák első könyvében két költemény is foglalkozik Vergiliusszal, az egyik a Vergilius-propemptikon (c. 1,3), a másik az ugyancsak hozzá intézett vigasztaló vers a barát, Quintilius Varus halála miatt (c. 1,24). A két ódát nem csupán Vergilius személye kapcsolja össze, hanem két feltűnő szó- és gondolati megfelelés is: c. 1,3-ban *tibi creditum Vergilium* (vv. 5–6) szerepel, c. 1,24-ben *non ita creditum poscis Quintilium deos* (vv. 11–12) – a hajó tartozik a rábízott Vergiliusszal, Quintiliust pedig nem azért és úgy bízta az istenekre Vergilius, hogy el is veszítse őt. A gondolati megfelelést pedig a filozófiai reflexióban lelhetjük fel; c. 1,3-ban az istenek szabta határok átlépését ítéli el Horatius:

*Nil mortalibus ardui est
caelum ipsum petimus stultitia...* (37–38),

c. 1,24-ben pedig ugyancsak az istenek szabta határok átlépésétől óv, a halál kapujának megnyitásától:

¹ A két költeményről olyan tetemes mennyiségű tanulmány született, hogy eltekintek ezek akár csak rövid áttekintésétől is, s az elsőbbségi kérdést – amely szinte eldönthetetlen – sem szeretném taglalni. Ha a 4. ecloga született előbb, a horatiusi szkepszis a vergiliusi aranykorral kapcsolatban még nagyobb, mint fordított esetben, amikor a szkeptikus horatiusi üzenetre reagálna a valóságot mitizáló Vergilius. A magam részéről a 4. ecloga elsőbbsége felé hajlok, amit alátámaszthat a c. 1,3 továbbiakban következő értelmezése. Az elsőbbségi kérdéshez l. E. A. SCHMIDT, *Dichterfreundschaft*, in: *Uó, Zeit und Form. Dichtungen des Horaz*, Heidelberg 2002, 154–174, szakirodalomhoz l. Anm. 14, s kiemelnék egy fontos korábbi tanulmányt: G. E. DUCKWORTH, *Animae dimidium meae*, TAPhA 87 (1956) 281–316.

quidquid corrigere est nefas (20).

Amennyiben a párbeszéd-helyzetre keresünk utalást, ez c.1,24-ben teljesen természetesen van jelen, hiszen Vergilius a megszólított, akit vigasztalni kell. C. 1,3-ban ez már áttételesebb, mert bár Vergiliusnak kíván jó utat, Horatius a hajót szólítja meg, mely barátját, lelkének felét (*animae dimidium meae*, v. 8) viszi magával.

A vers jelentőségét és Horatius Vergilius melletti szoros barátságban való elkötelezettségét jelzi, hogy a Maecenashoz és Augustushoz írott ódák után foglal helyet harmadikként, Horatius tehát minőségileg és tartalmilag is méltónak tarthatta erre az elhelyezésre. Ennek ellenére a modern értelmezések közt felbukkan az a nézet, hogy a vers nem konzekvensen szerkesztett, két különálló részből áll, egy propemptikonból és egy diatribéből, s a kettő közt törésvonal húzódik.² Törésvonalat nem tételez fel Kiessling–Heinze kommentárja, a két részt az értelmezés szerint Vergilius személye kapcsolja egybe annyiban, hogy a propemptikon neki szól, a költemény többi részében pedig Vergiliusszal közös etikai-vallási tendencia jelenik meg. Az emberiség hybrise, mely miatt önmaga a vétkes, felelős minden bajért – holott az ember kötelessége az lenne, hogy istenfélő szerénységben éljen.³ Hasonlóan vélekedik Borzsák István is az ódákhoz írt kommentárjában: Horatius a propemptikon-műfajt a hajózás elítélésének ürügyén az emberi merészség elmarasztalásával, az isteni providentia hálás tudomásul vételének és így Vergiliusszal közös eszményeinek dicséretévé formálja.⁴

A c. 1,3 első két strófája kétségkívül a propemptikon tradíciójába ágyazódik,⁵ ennek topikáját Menandros rétor⁶ foglalta össze a Kr. u. 3. században. Leírása szerint a legfontosabb összetevők a tengerre való indulás leírása, a sors keménységének ábrázolása, mely a távozót elszakítja az otthon maradóktól, a hajózással kapcsolatos istenek megszólítása, a hozzájuk való könyörgés, ima az előre lefestett szerencsés megérkezésért. Ez utóbbi hiányzik Horatiusnál: a hajózás toposz-szerűen induló elítélése után komor hangvételen folyta-

² A NISBET–HUBBARD-kommentár mindemellett még gyengébb minőségűnek is tartja a verset épp a „szétesettség” miatt: R. G. M. NISBET–M. HUBBARD, *Commentary on Horace. Odes I*, Oxford 1970, 44–45. L. még: K. PRODINGER, *Zu Horazens Ode 1, 3*, WSt 29, 1907, 165–177; *Tutto Orazio*. Testo latino. Trad., comm. a cura di L. ILLUMINATI. Vol. I, Genova–Roma–Napolí 1943; H. JAFFEE, *Horace: An Essay in Poetic Therapy*, Chicago 1944, 80skk.; J. P. ELDER, *Horace c. 1,3*, AJP 73, 1952, 140–158; C. W. LOCKYER, *Horace's Propempticon and Vergil's Voyage*, CW 61/2, 1967, 42–45; G. WILLIAMS, *Tradition and Originality in Roman Poetry*, Oxford 1968, 159; J. S. CAMPBELL, *Animae dimidium meae: Horace's Tribute to Vergil*, CJ 82/4, 1987, 314–318.

³ A. KIESSLING–R. HEINZE, *Horaz. Oden und Epoden*, Berlin 1960 (10. ed.), 20.

⁴ BORZSÁK I., *Horatius Ódák* (Auct. Lat.), Budapest 1975, 39.

⁵ L. pl. Sappho fr. 5,1; Kallimachos fr. 400 Pf.; Theokritos 7,52skk.; Cinna Pollióhoz írt propemptikonja: FPL Blänsdorf pp. 219–220.

⁶ 3,395 Sp.

tódik a költemény, ami némely értelmező szerint egyenesen tapintatlan megnyilatkozás Vergilius irányában.⁷

U. Schindel⁸ ezzel szemben a komorságot elvitatja az ódától, sőt, mert ez valóban tapintatlan lenne szerinte Vergiliusszal, a baráttal szemben, akárcsak az, hogy az ifjabb „oktassa ki” a filozofáló hangvételű sorokban az idősebbet, interpretációja szerint a vers játékos szemrehányás Vergilius felé; a költemény derűjét az alkalom és a mitológiai jelenetek meg nem felelése adja. A valódi propemptikon-részben pedig a szóhasználattal érvel: a *credere, debitum, reddere* kettős jelentésű, kereskedelmi terminológiának is fel lehet fogni – így Vergilius „hitel” lenne? A *dimidium*ban is felfedezi Schindel a kettősséget: a szó felezett ast is jelent, tehát a kétarcú Ianus egyik arca van csak rajta. Ezen érvelés alapján megkérdőjelezi az első két strófa komolyságát is. Megítélésem szerint a kereskedelmi terminológiaként is értelmezhető szavak itt nem ebben a jelentésben szerepelnek s nem is tréfás hangvételűek. Ezt éppen a c. 1,24-el való párhuzam igazolhatja, ahol a *creditum* fájdalmas csalódottságot fejez ki: *non ita creditum / poscis Quintilium deos* (vv. 11–12). A 3–10. strófa értelmezésének cáfolatára itt nem térek ki, a későbbiek adnak majd választ erre.

Egy majd 30 évvel korábbi elemzés, amely a c. 1,3 mellett a c. 1,24 és c. 4,12 értelmezésével is foglalkozik, c. 1,3-at már-már a burleszk kategóriájába sorolja.⁹ Hahn szerint Horatius egyfelől nem tapintatlanul, hanem szellemesen reagál Vergilius 4. eclogájának tengeri utazást elítélő soraira, másfelől a továbbiakban burleszkszerű számadást ad Aeneas kalandjairól – ezt a szerző Aeolus, Daedalus, Hercules Aeneis-beli jelenlétével igazolja (1., 6. és 8. ének). Amundsen viszont a 4. ecloga emelkedett hangvételének paródiáját látja a versben.¹⁰

A gondolat, hogy valamilyen módon az Aeneis megírására mint alkotó folyamatra való (nem parodisztikus, hanem komoly) reagálás Horatius propemptikonja, többekben felmerült, így magát a hajózást és a hajóra szállást is metaforikusan értelmezik.¹¹ Ez utóbbinak

⁷ C. H. MOORE (ed.), *Horace, Odes and Epodes*, New York 1902, 63; PRODINGER i. m. (l. 2. jz.); ILLUMINATI i. m. (l. 2. jz.); ELDER i. m. (l. 2. jz.); L. AMUNDSEN, *Horace, C. I. 3: Arctos* 5, 1967, 7–22; NISBET–HUBBARD i. m. (l. 2. jz.).

⁸ U. SCHINDEL, *Die 'furchtbare Realität' des Geleitgedichts für Vergil*, *Hermes* 112, 1984, 316–333.

⁹ E. A. HAHN, *Horace's Odes to Vergil*, *TAPhA* 76, 1945, XXXII–XXXIII (Abstract).

¹⁰ AMUNDSEN i. m. (l. 7. jz.).

¹¹ LOCKYER i. m. (l. 2. jz.) 44, 2. jz. még egy valós utazást is lehetségesnek tart, a 3. strófától kezdve viszont az Aeneisre vonatkoztatja a verset. W. S. ANDERSON, *Horace Carm. I, 14: What kind of a Ship?*, *CP* 61, 1966, 84–97 tanulmánya második felében foglalkozik a hajó-metáforával, de nem elsősorban c. 1,3-al, ennek csupán néhány mondatot szentel: az epikus költészetet a mély vízben való hajózás jelzi, s amikor Horatius a hajót szólítja meg, tkp. Vergiliushoz, a költőhöz beszél, aki mély vizeken hajózva az Aeneis befejezéséért küzd. ELDER i. m. (l. 2. jz.) főként a 4. és 6. eclogára; F. CAIRNS, *Generic Composition in Roman Poetry*, *Edinburgh* 1972, 235 az Aeneis írásának folyamatára; Cairns gondolatmenetét viszi tovább D. A. KIDD, *Virgil's Voyage*, *Prudentia* 9, 1977, 91–103 és R. BASTO, *Horace's Propemptikon to Vergil: A Re-examination*, *Vergilius* 28, 1982, 30–43, kül. 38; D. H. PORTER, *Horace's Poetic Journey*, Princeton Univ. Pr. 1987, kül. 62–63; M. C. J. PUTNAM, *The Languages of Horace „Odes” 1,24*, *CJ* 88/2, 1992, 123–135 – 132–133 az Aeneisre vonatkoztatja a c.

kétségkívül vannak antik előzményei, de például Pindarosnál sokkal egyértelműbbek és félreérthetlenebbek a hajózás mint költői folyamat vagy a hajó mint költő, ill. mint műve metaforák.¹²

Úgy tűnik, Puccin¹³ kívül a fenti nézetet képviselők közt senkiben sem merült fel az a gondolat, hogy vv. 21–26 nem illik bele ebbe a képbe, még kevésbé v. 40. Miért lenne istentelen s tiltott dolog bármely vergiliusi mű megírása vagy befejezése, miért Iuppiter vilámai, miféle hybris vétkébe esett Vergilius, s nem csupán önmaga, hanem az egész emberi nem is: *caelum ipsum petimus stultitia neque / per nostrum patimur scelus / iracunda Iovem ponere fulmina* (vv. 38–40). Pucci úgy próbálja mindezt értelmezni, hogy a görög kultúrának elkötelezett („hellenized”) Vergilius egyre inkább eltávolodik az ősi művészi forrástól, az énektől, hogy tudatosan megszerkesztett költői alkotásokat hozzon létre; nála ez a határ áttörése, s ezért lehet szó *impiae rates*ről (mint a költészet metaforájáról). A mitológiai alakok szintén a határok megsértésének bűnébe esnek, s valamely módon mindőjük cselekedetéhez az *ars* is hozzákapcsolódik. A hajó-metaforát és a mitológiai példákat tehát a határátlépés és az *ars* kapcsolja egybe. A végső általánosítás az utolsó strófában Horatiusra magára is vonatkozik, aki ugyanúgy eltávolodott az ősi énektől a művészi szerkesztés irányába, mint Vergilius, hogy majd visszatérjen oda – de ez már egy másik óda értelmezése Pucci tollából.

A *nostrum scelus* kitételt többen politikai szempontból interpretálták, Herrmann, Elder, Campbell¹⁴ Caesar meggyilkolását s az azt követő polgárháborúkat látták benne; Traill a *caelum ipsum petimus stultitia*-ban, a gigantomachiára való allúzióban Antoniusra való utalást mutat ki.¹⁵

A költemény „diatribé-felét” többen a kultúrpeesszimizmus megnyilatkozásának látják,¹⁶ ami hellenisztikus hatást tükröz: a civilizáció vívmányaiba belefáradt emberiség kezd

1,3-at, ugyanígy vélekedik 2006-ban megjelent könyvében: *Poetic Interplay. Catullus and Horace*, Princeton–Oxford 2006, 30, 109; J. PUCCI, *Originary Song, Poetic Composition, and Transgression: A Reading of Horace, Odes 1, 3 and 1, 22*, *Ramus* 34/1, 2005, 1–19. További szakirodalmat l. PORTER i. m. (l. 11. jz.) 62, 7. jz.

¹² Pindaros O. 6,101–105; 13,49; P. 2,62; 3,68; 11,39; N. 3,26; 5,2. — Magánál Horatiusnál is találunk olyan hajó-metaforát, amely vitathatatlanul a költészetre vonatkozik: *Phoebus volentem proelia me loqui / victas et urbis increpuit lyra, / ne parva Tyrrhenum per aequora / vela darem*. (C. 4,15,1–4.)

¹³ L. 11. jz.

¹⁴ L. HERRMANN, „*Nostrum scelus*” (*Ode 1, 3 d' Horace*), *RBPh* 15, 1936, 981–985; CAMPBELL, ELDER i. m. (l. 2. jz.).

¹⁵ D. A. TRAILL, *Horace: c. 1,3: A Political Ode?*, *CJ* 78, 1982–83, 131–137.

¹⁶ L. DELATTE, *Caelum Ipsum Petimus Stultitia*, *AC* 4, 1935, 309–336 a cinikus filozófia hatását látja a mitológiai alakokkal képletesen jelzett tudományok bírálatában. – H. HARDER, *Horaz Carmen 1,3*, in: *Kleine Schriften*. München 1960, 431–437 a szintén feltehetően hellenisztikus gyökerekre visszanyúló hermetikus dialógusban (Stob. 1,49,44–46 = *Corpus Hermeticum IV*, ed. A. J. Festugière, Paris 1954, exc. XXIII 44–46) lát fontos párhuzamot: a szöveg az ember fékezhetetlen tudásvágyáról szól, melynek révén a természet minden titkát ki akarja fürkészní, a tengerre is kimerészkedik (cf. Hor. c. 1,3,23–24), a felsőbb régiókba is el akar jutni, az ég ellen fegyverkezik (cf. Hor. v. 38). A kérdés-

ezekhez szkeptikusan viszonyulni és visszavágnyi a régi egyszerűségbe; a sztoa morálfilozófiája szerint pedig az *avaritia* az oka annak, hogy az ember megsérti a számára kijelölt határokat s a tengerre száll.

A kultúrpeszimizmussal szemben az emberi felfedező szellem dicsőítésének is értelmezik a négy elem Horatius által mitológiai képekben kifejezett meghódítását: a vizét, az *aerét*, az *aithérét* (amelyhez a tűz kapcsolódik) és a földét; illetve tragikus heroizmusként magyarázzák.¹⁷

Mint láthattuk, c. 1,3 értelmezésével kapcsolatban egymással szöges ellentétben álló nézetek is megjelennek, ami csalhatatlan jele a vers komplexitásának.¹⁸ A datálással kapcsolatos álláspontok is változóak, hol az első 3 könyv 23-as megjelenésének környékére, hol korábbi időszakra, kb. 29–26 közé teszik az óda keletkezési idejét.¹⁹

Bizonyos adalékok mellett szólnak, hogy a vers a korai ódák közé tartozik. Ilyen pl. a 2/4/4-es strofatagolás, mely Daniels kritériumai szerint 29–26 közti keletkezési időre utal.²⁰ Az erősen érezhető kallimachosi hatás ugyancsak ezt támasztja alá: fr. 400-ban (Pf.) egy hajót szólít meg Kallimachos s egy védelmező istenségre is utal, a 41. epigrammában pedig olyan kifejezést használ (Ἑμισύ μου ψυχῆς), amelyet Horatius az *animae dimidium meae* fordulattal ad vissza. Az ismétlések, mint *gens, genus, gentibus, gradus, gradum*, illetve a hasonló jelentésű kifejezések halmozása (*fraus mala, vetitum nefas*) ugyancsak korai periódusra utal.²¹ Ha elfogadjuk ezt a nézetet, az Aeneis aligha jöhet számításba mint reflektált irodalmi alkotás, annál inkább a *Georgica* és természetesen az eclogák.²²

Megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban is, hogy valós utazás volt-e a propemptikon megírásának indítéka; a Vergilius-*vitá*ban említett egyetlen és utolsó utazás nyilván nem jöhet szóba, hiszen az ódák első három könyve Kr. e. 23-ban jelent meg, négy évvel Vergilius végzetes utazása és halála előtt. Bár értelmezések is épültek az utazás valós voltára²³ (amelyeket nem tartok meggyőzőnek), megítélésem szerint a költemény lényegét tekintve nincs jelentősége annak, hogy az utazás megtörtént avagy sem. Horatius számára ez csak ürügy, hogy a 16. (és 7.) epodosban megkezdett párbeszédet folytassa.

hez l. még P. SYNDIKUS, *Die Lyrik des Horaz, Bd. 1*, Darmstadt 1990 (2. Aufl.), 63–64 és az ott szereplő irodalmat.

¹⁷ CAMPBELL i. m. (l. 2. jz.); ELDER i. m. (l. 2. jz.); HARDER i. m. (l. 2. jz.).

¹⁸ WEST i. m. (l. 15. j.) 19: „After two millennia this is not the most accessible of Horace’s poems...”

¹⁹ NISBET–HUBBARD, SYNDIKUS, KIESSLING–HEINZE, NAUMBERGER – a kommentárírók a korai datálás mellett törnek lándzsát.

²⁰ G. DANIELS, *Die Strophengruppen in den Horazoden*, Diss. Königsberg 1940, 63.

²¹ Vö. NISBET–HUBBARD ad c. 1,3; SYNDIKUS i. m. (l. 16. jz.) 64, 69.

²² E. A. SCHMIDT a 16. epodosz mellett a 7.-et is bevonja a 4. eclogával való „párbeszéd” kérdéskörébe, s kölcsönös hatást-visszahatást feltételez – e szerint Vergilius a 4. eclogánál később keletkezett 16. epodoszra a *Georgicá*ban reagál. Schmidt fontos tanulmányában poétológiai, történetfilozófiai, világlátásbeli szempontból közelíti meg a kérdést.

²³ L. pl. TRAILL i. m. (l. 15. jz.).

Ha az első két strófa hangulatát egybevetjük a vers többi részével, valóban ellentétet tapasztalunk, mert e versszakok derűt sugároznak. Ahogyan többen rámutattak, nem a szokásos tengeri istenek szerepelnek a megszólítottak között, mint pl. Neptunus, Nereus vagy a tritonok. Megszólításuk viszont nem a római/itáliai, hanem a görög atmoszférát idézi fel: Aphrodité, Ciprus hatalmas úrnőjét, aki a tengeri utazás védelmezője is Anadyomené művoltában, s Helené testvéreit, akik a görög világban elsősorban a hajósok védelmezői, míg Rómában más miatt is otthonosak (s e minőségükben nincs is közülük a tengerhez): a Regillus tavi, latinok elleni csatából ők vitték meg tajtékos paripáikon a győzelem hírért a rómaiaknak.²⁴ Közbevetőleg megkérdezhethetjük, hogy ebben a szigorúan megszerkesztett óda-könyvben Neptunus megszólítása nem keltett volna-e komor asszociációkat. Valószínűleg igen, mert c. 1,5-ben a képletes tengeri vihar kapcsolódik Neptunus alakjához, melyből ugyan megmenekült a költő, de az előzmény mégiscsak a megpróbáltatás volt.

Aphroditéhez és Helenéhez a szépség képzete is társul, még ha nem e funkciójukban jelennek is meg. A Dioskurokra, pontosabban az Iker-csillagképre alkalmazott jelző, a *lucida* fokozza a fenti asszociáció keltette hatást, egyszersmind derűt²⁵ s a következő két sorral együtt biztonságot sugároz: *ventorumque regat pater / obstrictis aliis praeter Iapyga*. Aeolus itt mint a szelek Iuppitere jelenik meg, akinek feltétlen hatalma van ezek irányításában. A *finibus Atticis* (v. 6), a végcél talán magyarázatot adhat a görög atmoszféra hangszílyozására, de még jelentősebb az 1. és 8. sor egymásra vonatkozathatósága: ahhoz a szeretetteljes emberi kapcsolathoz, melyet az *animae dimidium meae* fejez ki, Aphrodité alakja sokkal jobban illik, mint bármely tengeri istenségé. A szépség, a derű és a kért biztonság jegyében búcsúztatja tehát Vergiliust Horatius.²⁶ Mindezen elemek a propemptikontól elvártaknak is megfelelnek, amit a tengeri utazás elátkozása is követni szokott. Itt azonban az utóbbi motívumból csak a negatív színezet marad meg, elátkozásról nincs szó, a leírtak ténymegállapításként, illetve fájdalmas kérdésként hatnak.

Négy strófát tölt ki a hajózás motívuma miatt az első kettőhöz szorosan kapcsolódó rész. A kapcsolódást az is erősíti, hogy azokat a szeleket és földrajzi helyeket említi Horatius, amelyek egy Görögországba való hajózás során számba jönnek, egyúttal veszélyesek; maga az Adriai tenger is az, de különösen a Hellas nyugati partjain lévő magas és meredek szirtcsoport, Acroceraunia,²⁷ az említett szelek pedig mind az útirány ellenében fújnak, s a Hyasok zivatart hoznak. E közvetlen utalásokat azonban az általános, sőt, mitologikus szférába emeli az első hajós megemlézése *commisit pelago ratem primus...* (vv. 11–12); s korántsem az emberi felfedezésvágy olvasható ki a következő sorokból: *quem mortis timuit gradum, / qui siccis oculis monstra natantia, / qui vidit mare turbidum...* (vv. 17–19), hanem az emberi érzéketlenségé, érzelem-nélküliségé, amely nem képes tiszteletben tartani

²⁴ A Castor-templom alapítása is ehhez a Kr. e. 496-os eseményhez kapcsolódik.

²⁵ A *lucida sidera* megjelenése a hajósok számára a vihar végét jelzi.

²⁶ A hajó megszemélyesítése s legalábbis útjának egy része, valamint az első hajós útja felidézheti Catullus c. 4-et. Vö. M. C. J. PUTNAM, *Poetic Interplay. Catullus and Horace*, Princeton–Oxford 2006, 30, 155–14. jz.

²⁷ Suet. Aug. 17,3-ban írja, hogy az actiumi csata után Octavianus hajói itt viharba kerültek és megsérültek.

azokat a határokat, melyeket az isteni bölcsesség (*prudens deus*) szabott ki számára, hiába (*nequiquam*), mert az isteneket nem tisztelők hajói mégis vízre szállnak. A szövegben *impiae rates* szerepel – folyamatos marad tehát az 1–2. strófa hajó-megszemélyesítése –, de mögötte az ember értendő. Szigorú és kemény ítélet ez az emberi *audaciával* szemben, amely romlást hozott magával – e gondolat itt még nem teljesedik ki, de mögöttesen ott rejlik a mitológiai asszociációban. Az első hajó, amely vízre szállt, véget vetett az aranykor-nak: a világekorszak-mítoszban az aranykor embere nem ismerte a hajózást.²⁸ A bölcs isteni elrendelés ellenére (*deus abscondit prudens Oceano... terras*) az ember mégis megsérti ezt a határt – újra meg újra, ahogyan a 25–26. sor sugallja: *audax omnia perpeti gens humana ruit*. Az *impiae rates* és a *non tangenda* fokozásaként a 26. sorban a *per vetitum nefas* jelenik meg, egyértelművé téve, hogy az ember *audacia* által sugallt tette az isteni törvényeket, az isteni elrendezést sérti meg. Az aranykorban ez volt a természetes irányító, az ember ebből az állapotból kerül ki saját hibájából.²⁹

Az *audaciat* a következő három strófában mitológiai példákkal érzékelteti Horatius, a víz után a másik három elemre is kiterjesztve a határok megsértésének vétkét. Ezek a történetek már nem az aranykorban játszódnak, ha megpróbáljuk figyelembe venni a mitológiai kronológiát: az első titángeneráció még Kronos/Saturnus uralma alatt, az aranykorban élt, a következő, melyhez Prometheus is tartozik, már Iuppiter *sceptra* alatt; Daedalust és Herculest szintén nem sorolhatjuk az aranykori generációhoz. A sajátos az, hogy mindhárom alakot negatívan festi le Horatius – Prometheust, az emberiség jótévőjét a *fraus mala* alkalmazójaként állítva be s ezt még fokozva azzal, hogy a Pandora szelencéjének megnyitásával az emberiségre áramló rosszak is Prometheushoz kapcsolódnak. Az *aithér* a tűz elemének helye, ezt sértette meg a titán.

A mitológiai példák elbeszélése egyre rövidebb: a prometheusi tett és annak következményeinek leírása (amely már szinte a vaskori állapotoknak felel meg) 5 sort foglal el; az *aer* határait ostromló s azokat megsértő (*pennis non homini datis*) Daedalusé 2 sort, az alvilág kapuit megnyitó Herculesé 1 sort.

Hercules 12 munkája jórészt az embereket segítette – ez az egyetlen, melynek során tilos területre hatolt be (vö. 1,24: *corrige est nefas*).

Ez a fokozatosan már-már szentencia-rövidségűvé váló felsorolás készíti elő az egy soros summázatot: *nil mortalibus ardui est* (v. 37), amely azt támasztja alá, hogy a mitológiai példák is az ember mindenhová eljutni, mindent kifürkészni akaró merészségét hivatottak illusztrálni, hogy azután még ezt is fokozva az istenek székhelyét ostromló emberiségről

²⁸ Hésiod. *Erga* 236sq.; Arat. *Phain.* 110sq.; Lucr. 5,1006; Verg. *Ecl.* 4,38sq.; Prop. 3,7,30–32; Tib. 1,3,35–40 s még számos későbbi példa.

²⁹ Óhatatlanul felmerül itt a Paradicsomból való kiűzetés párhuzama. Vergilius 4. eclogájával kapcsolatban közkeletűbb a Messiás-várás bibliai gondolatára való hivatkozás: a Rómában e korban élő zsidó közösségek révén a Messiás eljövetelével kapcsolatos várakozás hangulata megérinthezt másokat is. De ugyanúgy, e közösségek révén más hiedelmekről, bibliai történetekről is hallhattak, s nem utolsó sorban az ótestamentum szövege a *Septuaginta* révén görögül már megvolt. A párhuzam mögött mindenképp kulturális egymásra hatás áll, ha nem kortárs, akkor a görög világekorszak-mítosz kialakulására ható mezopotámiai kultúrák idejéig nyúlhatunk vissza.

(a plur. 1. sz. az általánosításra utal) mondjon sommás ítéletet: a belátás képessége is annyira eltűnt, hogy az isteni büntetést nem hajlandó elfogadni az ember (*neque / per nostrum patimur scelus / iracunda Iovem ponere fulmina* vv. 38–40), eljutott tehát e teljes impietas állapotába: nemcsak lázad s túllép a megengedett határokon, hanem át sem látja bűnét és nem tűri a büntetést.

A komor képek sorjázása egyértelművé teszi, hogy itt nem az emberi civilizáció teljesítményeinek dicsőítéséről van szó. De kultúrpeszimizmus-e? Nem, annál általánosabb, morális, vallási, filozofikus irányba mutató értékelés. A mitológiai példákat keretként közrefogó hajózásról szóló rész és az utolsó három sor egyértelművé teszi, hogy az *audacia* az *impietasszal* kart karba öltve jár, de épp az isteni rend figyelembe nem vétele (*impietas*) oka az *audacia* ösztönözte cselekedeteknek. Horatius ezt állapotként írja le, az emberiség jelenlegi állapotaként, amely régtől fogva tartó folyamat révén jött létre; az első, ember számára szabott határ átlépésétől minden ebbe az irányba halad, s a költemény zárása azt sugallja, hogy nincs visszaút.³⁰

Milyen értelemben foghatjuk ezt fel Vergiliusszal való párbeszédnek? Az óda megírásakor a *Georgica* már készen állt. E mű esetében is, akárcsak a 4. eclogára való reagálásakor, az aranykor-gondolatra reflektál Horatius. Nem a polgárháború és az abból menekvést adó Octavianus *Georgica* 1. és 2. énekének végén lévő leírására, nem is a *labor improbus* gondolatára, azzal a maga költészetében az emberi teljesítmény különböző fokozatait szembe állítva, hanem arra a 4. eclogához képest más aranykor-felfogásra, ami a 2. énekben, Itália dicséretében jelenik meg. Annyiban, de csak annyiban összefügg ez a *labor improbusszal*, hogy Vergilius ezt egyenesen Iuppiter adományának tartva (tehát nem negatívan értékelve) az ennek a révén megteremtett Itáliát láttatja aranykori állapotúnak, *Saturnia tellusnak* (Georg. 2,173).³¹ nincs sárkányfogvetemény (az Argóra, az első hajóra való utalás, Catullus c. 64-re allúzió), sisakok, fegyverek nem merednek a földből (bármely háború érthető alatta, de az előbbi mitológiai utalás miatt kézenfekvő a trójai háborút sejteni mögötte s Cat. c. 64 Achilles-alakjára való gondolati allúziót³²), ellenben a ló magától megy a mezőre (*equus campo sese... infert*, v. 145), örök tavasz van (*ver adsiduum*, v. 149), az állatok, gyümölcsfák termékenysége is folyamatos (*bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos*, v. 150), nincsenek vadak, nincsenek mérgező növények (vv. 151–2). A *pietas* is áthatja ezt a világot – vv. 146–147 utalásai jelzik ezt: *maxima... victima, perfusi flumine sacro*. Mindez a történelmi jelenben valósul meg, amit a történelmi nevek felsorolása sugall: *extulit, haec (tellus) Decios Marios magnosque Camillos / Scipiadas... et te, maxime Caesar* (vv. 169–170).

³⁰ Catullus c. 64-ben megtaláljuk ennek a „mozgásnak” a megfelelőjét: az aranykor határáról (ezt az első hajó megjelenése jelzi, s az, hogy az istenek még a halandók közé vegyülnek és megjelennek nekik) rövid átmenet után (Achilleus Párhák által megénekelt sorsa, amelynek bizonyos pontjai már a vaskorra mutatnak előre) a jelen állapotok leírása kimondatlanul is a vaskort idézi: Catullusnál konkrétan képekben, Horatiusnál szentenciaszerű tömörséggel és morális, vallási, filozofikus megközelítésben.

³¹ Verg. Georg. 2,140–176.

³² Vö. 30. jz.

Vergilius mint az aranykor költője tűnik fel a vv. 1–8 a fentiekben leírt eszközökkel megjelenített derűjében a barát szeretetteljes megközelítésében, hogy azután immár a *Georgica* aranykor-elképzelésére válaszoljon Horatius: az emberi *audacia* teljesítményei nem az aranykort hozták magukkal, sőt, egyre jobban távolodunk tőle; az *impietas* jegyében önmagát ösztönző ember nem akar és nem képes az isteni figyelmeztetésre hallgatni. A bajt magunk hoztuk magunkra, a folyamat nem visszafordítható, aranykortól távoli állapotban élünk – visszavonhatatlanul.

A vergiliusi idealizmussal Horatius a maga józanságát állítja szembe; Harder³³ szavaival élve szemét a sötétség felé fordítja, ahol a színes visszfény eloszlik s feltárul a szakadék.

³³ HARDER i. m. (l. 16. jz.) 437.